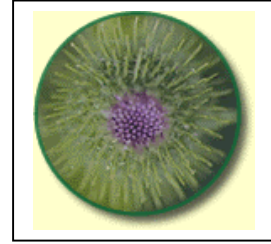

Mr Gordana Brun, savetnik
Republika Srbija
- Uprava za životnu sredinu
-
Ministarstvo nauke i zaštite

OBRAZOVANJE ZA OPSTANAK, EKOLOŠKA ETIKA I PRINCIPI ODRŽIVOG RAZVOJA

Sažetak

S jedne strane, industrijalizacija omogućava poboljšanje životnog standarda velikog broja ljudi na Zemlji ali s druge strane negativno utiče na kvalitet životne sredine i zdravlje čoveka.

Čovek je konačno shvatio da je pitanje dalje strategije opstanka drugačiji odnos prema životnoj sredini. U suštini, ekološka kriza je samo nerazdvojni deo velikih civilizacijskih zbivanja. Pre svega, duboke krize jednog načina proizvodnje, modela potrošnje i privrednog rasta, uz istovremeno gubljenje osnovnih ljudskih vrednosti. Takav život izveo je čoveka iz ravnoteže sa prirodom, čiji je on samo deo, i ona se može povratiti samo temeljnim sociokulturnim alternativama u načinu proizvodnje i potrošnje.

Summary

EDUCATION FOR SURVIVAL, ENVIRONMENTAL ETHICS AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT PRINCIPLES

On one side, process of industrialization enables people to improve satisfaction of their every day needs, and on the other it causes serious risks for human health and quality of environment.

After all, humans have accepted the fact that the key for their survival is in more responsible behaviour in relation to the environment. This partially came from developing crises of current production-consumption patterns that hardly respect Earth Capacity Principle, and on the other side this deteriorate basic human values. This way of living made serious threats to nature and life itself, and it could be spaned by inclusion of social and cultural values into current economy streams.

"Došlo je vreme" da i vodu treba-oprati, tako je nedavno jedan osnovac zabrinuto zapisao u radu o zagađivanju životne sredine.

Današnja civilizacija razvijana je na paradigmi stalnog materijalnog rasta i podsticanja beskrupulozne potrošnje prirodnih resursa. Posledice su poznate. Čovečanstvo **ulazi** u treći milenijum sa globalnim ekološkim problemima:

- oštećenje biosfere i njenih ekosistema,
- demografska eksplozija - do 2040. godine očekuje se 10 milijardi stanovnika,
- globalne promene klime,
- iscrpljenost prirodnih resursa,
- otpad u nesavladivim količinama,
- oštećenje zdravlja ljudi itd.¹

S jedne strane, industrijalizacija omogućava poboljšanje životnog standarda velikog broja ljudi na Zemlji ali s druge strane negativno utiče na kvalitet životne sredine i zdravlje čoveka.

Čovek je konačno shvatio da je pitanje dalje strategije opstanka drugačiji odnos prema životnoj sredini. U suštini, ekološka kriza je samo nerazdvojni deo velikih civilizacijskih zbivanja. Pre svega, duboke krize jednog načina proizvodnje, modela potrošnje i privrednog rasta, uz istovremeno gubljenje osnovnih ljudskih vrednosti. Takav život izveo je čoveka iz ravnoteže sa prirodom, čiji je on samo deo, i ona se može povratiti samo temeljnim sociokulturnim alternativama u načinu proizvodnje i potrošnje.

U vremenu globalne ekološke krize obrazovanje i vaspitanje za zaštitu životne sredine se, pored blagovremenog i verodostojnog informisanja, zakonske regulative i ekološki opravdanih ulaganja, postavlja kao najvažniji zadatak, budući da najneposrednije utiče na stvaranje ekološke svesti i ekološkog ponašanja. Osnovni elementi teorijski i empirijski stečene ekološke svesti su **ekološko znanje, vrednovanje ekološke situacije i ekološko ponašanje**. Pri tom, ekološku svest ne čine samo saznanja o odnosu prirode i društva, o narušavanju ekološke ravnoteže i potrebi zaštite životne sredine, već i **savest**, odnosno spremnost pojedinaca i društvenih grupa da se u toj zaštiti angažuju i da se odgovorno i ekološki opravdano odnose prema sredini u kojoj žive.

Obrazovanje i vaspitanje za zaštitu životne sredine treba da omogući redefinisavanje čovekovog odnosa prema prirodi i promenu njegovog ponašanja: **osnovni uslov je poštovanje prirodnih zakonitosti**.

Priroda je izvor života koji se mora sačuvati. A da bi to postigao čovek ne sme da remeti njenu **ravnotežu, međuzavisnost i raznovrsnost i veliku moć samoreprodukcije**.

Obrazovanje i vaspitanje za zaštitu životne sredine ne podrazumeva samo upoznavanje prirodnih i društvenih nauka neophodnih za razumevanje i rešavanje ekoloških problema i zagađivanja životne sredine, već pretpostavlja i **dogradnju moralnih principa i formiranje novog sistema vrednosti** čoveka u odnosu na prirodu i okruženje: **čovek može i mora da bude samo korisnik prirode, a ne i njen neograničeni gospodar**. Ako ništa drugo, sebe radi, čovek mora da vodi računa o tome da ne uništi sopstvenu životnu sredinu, a time i sebe samog. Dosadašnji **antropocentrizam mora da zameni bio(eko) centrizam**.²

Najveća svetska Konferencija o zaštiti životne sredine i razvoju, održana juna 1992. godine u Brazilu, rezultirala je dokumentima ("Rio deklaracija", Konvencija o klimi, Konvencija o biodiverzitetu i Agenda za 21. vek) u kojima se međunarodna zajednica zalaže za održivi (usklađeni) razvoj zasnovan na ekološkim principima i pod kojim podrazumeva **mudro upravljanje prirodnim dobrima, očuvanje**

¹ UNESCO – UNEP "Global change" International environmental education programme (EPD – 95 – WS/4) UNESCO, Paris

² TEACHING FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT - Report on a workshop at Veldhoven - Netheralnds 23rd - 25th april 1990.; OECD, 1990.

biodiverziteta i samoreprodukcije prirode, racionalnu potrošnju i štednju energije i prirodnih bogatstava, naročito, neobnovljivih, reciklažu i tzv. čiste tehnologije, preduzimanje mera zaštite životne sredine, a sve radi zadovoljavanja potreba sadašnjih i budućih generacija.³

Preduslov takvog novog odnosa prema prirodi, **novе filоsоfije** življenja i novog modela razvoja je stvaranje **ekološke svesti i ekološkog ponašanja, odnosno, razvijanje ekološke etike i ekološke kulture.**

Образovanje i vaspitanje za zaštitu životne sredine, kako je u Poglavlju 36. Agende 21 (Programa mera i aktivnosti za 21. vek) zapisano, u funkciji je ostvarivanja održivog razvoja i zato je neophodno za sve žitelje Planete i mora biti dugoročno i plansko razvijanje interdisciplinarnog znanja o životnoj sredini u toku čitavog životnog veka čoveka.⁴ Cilj je razvijanje svesti o osnovnim karakteristikama životne sredine, o odnosima u njoj i prema njoj, kao preduslova čovekove težnje za njenim očuvanjem i unapređivanjem, za sadašnje i buduće generacije. Zato je, u stvari, nužno da se kroz vaspitno-obrazovni proces obezbedi **interdisciplinarnost i multidisciplinarnost radi spoznaje suštine odnosa: društvo, čovek, tehnika, prirodna sredina, odnosno izrazi celovitost aspekata ekoloških, ekonomskih, socijalnih, tehnoloških, kulturnih i estetskih sadržaja.** Sadržaji, načini prezentacije i metode rada moraju da imaju za cilj formiranje pojedinaca sposobnih da učestvuju u donošenju odluka koje će biti u skladu sa principima tzv. održivog (usklađenog) razvoja.

Ideja o održivom (usklađenom) razvoju u današnjem smislu reči počinje da se koristi osamdesetih godina u **Svetskoj strategiji zaštite prirode**, koju je usvojila Međunarodna unija zaštite prirode (IUCN) i u Izveštaju Komisije UN za životnu sredinu i razvoj (tzv. Brutland komisija) pod nazivom "Naša zajednička budućnost" (Our Common future) obelodanjenog 1987. godine.

Inače, u praksi, ekološke principe održivog (usklađenog) razvoja poštovale su još drevne civilizacije, koje su živele u daleko većem skladu sa prirodnim okruženjem. Prve "definicije" održivog razvoja odnosno prihvatanje osnovnih ekoloških zakonitosti, ilustrativno potvrđuju ne samo tragovi i poruke najstarijih čovekovih predaka- crteži, figure i spomenici koje nam je ostavio, već u suštini sve religije i verovanja čoveka od najstarijih dana do danas. Razmišljanja i učenja o odnosima čoveka i životne sredine unapređivana su tokom vekova. **Istorija obrazovanja i vaspitanja za zaštitu životne sredine na međunarodnom nivou, u stvari, tekla je paralelno sa razvojem razmišljanja o životnoj sredini i održivom (usklađenom) razvoju, kao novoj filоsоfiji življenja, novom pogledu na svet.**

Za obrazovanje i vaspitanje za zaštitu životne sredine od svih međunarodnih skupova posebnu važnost imaju konferencije u Štokholmu (1972), Beogradu (1975) i Tbilisiju (1977), kongres u Moskvi (1987), konferencije u Rijju (1992) i Solunu (1997) na kojoj je naglašeno da je obrazovanje ključ opstanka i otuda i ovaj novi naziv- **obrazovanje za opstanak.**

Deset godina posle Rija, septembra 2002. godine u Johaneshburgu, međunarodna zajednica još jednom je potvrdila svoja opredeljenja za održivi razvoj i održivo upravljanje prirodnim bogatstvima, a u centru pažnje, kao preduslov svega, opet je bilo obrazovanje.

Evropska ministarstka konferencija posvećena zaštiti životne sredine, održana u Kijevu juna 2003. godine, samo je nova potvrda stava da je obrazovanje ključ opstanka, a da se održivo upravljanje prirodnim bogatstvima i životnom sredinom mora integrisati u razvojnu politiku svih evropskih zemalja.

Na globalnom planu, davne 1975. godine pripremljen je prvi **"Međunarodni program obrazovanja i vaspitanja za zaštitu životne sredine"** (UNESCO i UNEP), a posle Rio konferencije, 1993. godine, noveliran je i to u cilju reorijentacije obrazovanja i vaspitanja stanovništva na Planeti za održivi (usklađeni) razvoj⁵.

Programom su definisani glavni ciljevi obrazovanja:

³ Napori Ujedinjenih nacija za bolju životnu sredinu u 21 veku, Savezno ministarstvo za razvoj, Beograd, 1992.

⁴ UNESCO- UNEP Procedures for development of education curricula (UNESCO 1994.)

⁵ The UNESCO - UNEP, "International environmental education program", Paris, 1993.

- omogućavanje svakom pojedincu da dostigne svesnost, znanje, veštine, neophodne da aktivno učestvuje u zaštiti i unapređivanju životne sredine i ostvarivanju usklađenog razvoja,
- stvaranje novog za životnu sredinu poželjnog ponašanja i životnog stila,
- razvijanje ekološke etike i ekološke kulture,
- jačanje obrazovanja i vaspitanja za zaštitu životne sredine za sve,
- unapređivanje kvaliteta življenja.

Obrazovanje za zaštitu životne sredine, odnosno, obrazovanje za opstanak, odnosno, obrazovanje za održivi razvoj :

- **mora obuhvatiti sve stepene vaspitanja i obrazovanja**, od predškolskog, preko osnovnog i usmerenog do univerzitetskog, posle-diplomatskog i permanentnog. Treba ga uneti **u sve oblike nastave** u školi, u mnogostrukim **aktivnostima van škole** i učeničke organizacije;
- mora **da se nastavi u radnim organizacijama**, kroz stručno osposobljavanje radnika na pojedinim radnim mestima, kako bi se smanjile mogućnosti ugrožavanja životne sredine u radnom procesu;
- ne može se svoditi na osposobljavanje ljudi za pasivnu zaštitu, već ga treba **usmeravati na pozitivan odnos**, na osposobljavanje građana za planski razvoj sredine sa svim njenim resursima i ljudskim tvorevinama;
- saznanja i shvatanja o životnoj sredini moraju se izlagati **u svim nastavnim predmetima gde je to moguće**: u predmetu poznavanja prirode i društva, biologiji, hemiji, fizici i geografiji i dr.; ovo obrazovanje je po svojoj suštini multidisciplinarno i intersektorsko i omogućava upravo integrativni pristup u procesu obrazovanja i vaspitanja.
- **nastavni sadržaji treba da obuhvate problematiku celovito**, uz naglašavanje istorijskog ili razvojnog pristupa. Od izuzetne je važnosti da se shvate čovekove destruktivne moći, ograničenost goriva, rudnog blaga i zemljišta i da se steknu saznanja o konkretnim posledicama koje čovek nekim svojim delatnostima izaziva u regionalnim i planetarnim razmerama."

Da bi se svi ovi ciljevi realizovali neophodna je **priprema nacionalnih strategija usklađivanja vaspitno-obrazovnog procesa na svim nivoima sa principima održivog (usklađenog) razvoja i nove filosofije življenja i ekološke etike**, što je, inače, obaveza zemalja potpisnica Rio dokumenata među kojima je i naša zemlja.

Formiranjem prvo Ministarstva za zaštitu životne sredine (1989.g.), a potom i za zaštitu prirodnih bogatstava(2002.g.) i stvaranjem Sistema u ovoj oblasti zasnovanom na održivom razvoju, Srbija se opredelila za racionalno korišćenje i upravljanje prirodnim bogatstvima. Ova nova filosofija življenja treba da se ugradi u sve sektore društva i sektorske politike. Za sada je pretočena u zakonske norme postojećeg Zakona o zaštiti životne sredine, kao i u Predlog novog Zakona o sistemu zaštite životne sredine (nalazi se u skupštinskoj proceduri), a koji je dalji korak u harmonizaciji sa međunarodnim normama i standardima, konvencijama i protokolima u ovoj oblasti (direktive EU, ekološki standardi ISO 14000 itd).

Oktobra 2003.godine Vlada Srbije formirala je Savet za održivi razvoj, koji će koordinirati aktivnosti na pripremi Strategije održivog razvoja Republike Srbije. U ovom periodu usvojena je i Strategija o smanjenju siromaštva, zasnovana na konceptu održivog razvoja.

Budući da je u Srbiji započeta **reforma obrazovanja** u toku je proces implementacije obrazovanja za održivi razvoj u sve obrazovne cikluse. Novim Zakonom o sistemu obrazovanja predviđa se ostvarivanje ekološke pismenosti kroskurikularno, na svim nivoima i kroz sve obrazovne oblasti, odnosno, kroz ciljeve i ishode za sve obrazovne cikluse.

Za prvi ciklus, pored uvođenja ekološkog pristupa koji podrazumeva da se principi nove filosofije življenja, ekološke etike i održivog razvoja ugrađuju u opšte ciljeve i ishode, usvojen je i predlog za izborni predmet iz oblasti zaštite životne sredine. I u narednim ciklusima, takođe, predviđa se izborni predmet (na višem nivou kao čovek i životna sredina).